

SAMARQAND VILOYATIDA TABIIY TURISTIK RESURLARDAN SAMARALI FOYDALANISH VA RIVOJLANTIRISH STRATEGIYASI

Rabbimov Muhridin

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

ORCID: 0009-0007-9282-7054

muhridinrabbimov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Samarqand viloyatidagi tabiiy turistik resurslardan foydalanish holati va ularni samarali rivojlantirish strategiyalari chuqur tahlil qilingan. Hududda mavjud ekologik, geologik, gidrologik hamda landshaft resurslar asosida ekoturizmni, sog'lomlashtiruvchi turizmni va sarguzasht turizmini rivojlantirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, ekologik muvozanat va barqaror turizm tamoyillari asosida ishlab chiqilgan strategik yondashuvlar asosida takliflar ilgari surilgan. Tahlil qilish natijasida mintaqaning turistik salohiyatini bashoratlash uchun zarur bo'lgan ekonometrik modelni yaratib, modeldan foydalangan holda mintaqaning turizm sohasidagi barcha ko'rsatkichlarini bashorat qilish zarurligi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Samarqand viloyati, tabiiy turistik resurslar, ekoturizm, raqamli transformatsiya, barqaror rivojlanish, strategik rejalashtirish, ekologik turizm, turizm resurslari, tabiiy obyektlar, ekoturizm, iqtisodiy samaradorlik, turistik oqim, hududiy rivojlanish.

СТРАТЕГИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПРИРОДНЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ

Раббимов Мухриддин

Самаркандский государственный университет имени Шарофа Рашидова

Аннотация. В данной статье представлен углубленный анализ состояния использования природных туристских ресурсов Самаркандской области и стратегии их эффективного развития. Рассматриваются возможности развития экотуризма, оздоровительного туризма и приключенческого туризма на основе имеющихся экологических, геологических, гидрологических и ландшафтных ресурсов региона. Также выдвигаются предложения на основе стратегических подходов, разработанных на основе цифровых технологий, экологического баланса и принципов устойчивого туризма. В результате анализа необходимо создать эконометрическую модель, необходимую для прогнозирования туристского потенциала региона и использовать модель для прогнозирования всех показателей в туристической сфере региона.

Ключевые слова: Самаркандская область, природные туристские ресурсы, экотуризм, цифровая трансформация, устойчивое развитие, стратегическое планирование, экологический туризм, туристские ресурсы, природные объекты, экотуризм, экономическая эффективность, туристский поток, региональное развитие.

STRATEGY FOR THE EFFECTIVE USE AND DEVELOPMENT OF NATURAL TOURIST RESOURCES IN THE SAMARKAND REGION

Rabbimov Muhridin

Samarkand State University named after Sharof Rashidov

Abstract. *This article provides an in-depth analysis of the state of use of natural tourist resources in the Samarkand region and strategies for their effective development. The possibilities of developing ecotourism, health tourism and adventure tourism based on the existing ecological, geological, hydrological and landscape resources in the region are considered. Also, proposals are put forward based on strategic approaches developed on the basis of digital technologies, ecological balance and the principles of sustainable tourism. As a result of the analysis, it is necessary to create an econometric model necessary for predicting the tourist potential of the region and use the model to predict all indicators in the tourism sector of the region.*

Keywords: *Samarkand region, natural tourist resources, ecotourism, digital transformation, sustainable development, strategic planning, ecological tourism, tourism resources, natural objects, ecotourism, economic efficiency, tourist flow, regional development.*

Kirish.

Bugungi kunda turizm sohasi iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri sifatida qaralmoqda. Xususan, Samarqand viloyatida mavjud tabiiy turistik resurslar boyligi hududning turizm salohiyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ammo mavjud resurslardan foydalanishning tizimli yondashuv asosida amalga oshirilmasligi natijasida iqtisodiy samaradorlik yetarli emas. Mazkur maqola ana shu muammoga yechim topish, ilmiy asoslangan rivojlanish strategiyasini taklif etishga qaratilgan.

Samarqand viloyati O'zbekistonning tarixiy, madaniy va tabiiy salohiyati eng yuqori hududlaridan biri hisoblanadi. Viloyatda joylashgan zarhal tarixiy obidalar bilan bir qatorda, Zomin, Qoratepa, Hisor tizmasi, Oqtepa kabi tabiiy rekreatsion resurslar turizmning ekologik, tog'li, sog'lomlashtirish va agroyo'nalishlarida keng imkoniyatlar yaratadi. Biroq, hozirgi paytda ushbu resurslardan foydalanish darajasi past bo'lib, ularning iqtisodiy qiymati yetarli darajada ishga solinmagan. Ayniqsa, tabiiy turizm salohiyatini aholi bandligi bilan bog'liq holda rivojlantirish imkoniyatlari yetarli darajada tahlil qilinmagan.

Ushbu qarorda Samarqand viloyatiga xorijiy va mahalliy turistlar oqimini ko'paytirish, yangi turizm infratuzilmasi obyektlari salohiyatidan samarali foydalanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, shuningdek, yangidan modernizatsiya qilingan Samarqand xalqaro aeroportida xorijiy aviatashuvchi kompaniyalar uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, hududning transportlogistika tizimini rivojlantirish, ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini yanada yaxshilash va diversifikatsiya qilish masalalariga alohida urg'u qaratilgan. Ushbu yo'nalishda O'zbekiston olimlari tomonidan Samarqand viloyatining turizm salohiyatini har jihatdan rivojlantirish, xorijiy va mahalliy turistlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, yangi turistik xizmatlar turini yaratish, hududning transport-logistika salohiyatini xalqaro darajadagi sifat ko'rsatkichiga ko'tarish masalalarida bir qancha tadqiqot ishlari amalga oshirilgan (Farmon, 2023).

Adabiyotlar sharhi.

Turizm sohasini rivojlantirish va uni aholi bandligi bilan uyg'unlashtirish bugungi kunda iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim strategik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy o'zbek iqtisodchilari ham bu masalaga e'tibor qaratib, turizmning mintaqaviy rivojlanishdagi o'rnini chuqur tahlil qilmoqdalar.

X.Sultonov o'z tadqiqotlarida turizm sohasi orqali yangi ish o'rinlari yaratish va kambag'allikni qisqartirishda servis infratuzilmasining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Unga

ko'ra, turizm tarmog'i bilan bog'liq xizmat ko'rsatish zanjirining (transport, ovqatlanish, ekskursiyalar, hunarmandchilik va h.k.) rivojlanishi mintaqaviy bandlik darajasiga bevosita ta'sir qiladi (Mamatqulov, 2023).

N.Xudoyberganova esa o'z izlanishlarida tabiiy-rekreatsion resurslardan samarali foydalanish orqali turizmni rivojlantirishda hududiy boshqaruv siyosatining roli muhim ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, turizmning ekologik va sog'lomlashtirish turlarini yo'lga qo'yish orqali nafaqat iqtisodiy daromad, balki barqaror bandlikni ta'minlash ham mumkin.

Sh.Ibragimov esa turizm infratuzilmasini mahalliy darajada modernizatsiya qilish zarurligini ilgari suradi. Unga ko'ra, sayyohlikni innovatsion usullarda tashkil qilish (masalan, "eko-turizm", "agro-turizm", "etno-turizm") orqali aynan qishloq aholisi orasida ish bilan bandlikni oshirish mumkin. Bu esa, ijtimoiy tenglik va resurslardan samarali foydalanish masalalarini hal etishga xizmat qiladi (Rabbimov, Usmonova, 2024).

Shuningdek, A.Hakimov o'z ilmiy maqolalarida Samarqand viloyatining turistik salohiyatini to'liq ishga solish uchun resurslarga bo'lgan yondashuvni tizimlashtirish, bandlik va infratuzilma o'rtasidagi bog'liqlikni raqamli iqtisodiyot mexanizmlari orqali kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi (Rabbimov va boshq., 2024).

Yuqoridagi fikrlar tahlili shuni ko'rsatadiki, turizmni rivojlantirishda resurslardan kompleks foydalanish, innovatsion tashkiliy yondashuvlar, mahalliy infratuzilma va ijtimoiy bandlik o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash — nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Bu jihatlar ayniqsa, Samarqand viloyati kabi turistik salohiyati yuqori hududlar uchun o'ta muhimdir.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur ilmiy tadqiqotda Samarqand viloyatining tabiiy turistik resurslaridan samarali foydalanish orqali aholi bandligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash, baholash va takomillashtirish asosiy maqsad etib belgilandi. Shu sababli tadqiqot metodologiyasi kompleks va tizimli yondashuvlarga tayangan holda shakllantirildi.

Avvalo, ilmiy-nazariy yondashuv doirasida turizm va bandlik o'rtasidagi uzviy aloqadorlik, tabiiy-resurs salohiyatining iqtisodiy kategoriyalar bilan integratsiyasi, innovatsion rivojlanish modelida turizmning o'rni xalqaro va mahalliy adabiyotlar asosida tahlil qilindi. Ushbu yondashuv orqali mavjud konseptual asoslar, ilmiy qarashlar va mintaqaviy strategiyalar qiyosiy baholandi.

Empirik tahlil usullari asosida Samarqand viloyatidagi mavjud tabiiy turistik ob'ektlar, ularning infratuzilma bilan ta'minlanganlik darajasi, yillik sayyohlar soni, turizm sohasida band bo'lgan aholi ulushi kabi ko'rsatkichlar yig'ildi va chuqur statistik tahlil qilindi. Xususan, so'nggi yillardagi statistik ma'lumotlar asosida dinamik o'zgarishlar ko'rsatkichlari shakllantirildi (Rabbimov, Usmonova, 2024).

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

- statistik tahlil (2019–2024 yillardagi ma'lumotlar asosida);
- SWOT va PEST tahlillar;
- GIS kartografik tahlil (QGIS va Google Earth orqali);
- mahalliy ekspertlar va turistlar o'rtasida so'rovnomma (n=250);
- komparativ (solishtirma) tahlil: Samarqand – Issiqko'l (Qirg'iziston), Samarqand – Qohira (Misr).

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Samarqand viloyati boy tabiiy va madaniy merosga ega bo'lgan mintaqalardan biri bo'lib, turizm sohasining salohiyatli rivojlanishi orqali yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyatlari mavjud. Tadqiqot davomida ushbu imkoniyatlarni baholash maqsadida viloyatning mavjud tabiiy turistik resurslari, ularning foydalanish holati va sohadagi bandlik ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

1-jadval

Tabiiy turistik resurslarning tasnifi va joylashuvi

Resurs turi	Tumanlar	Asosiy obyektlar
Gidrologik	Kattaqo'rg'on, Jomboy, Nurobod	Kattaqo'rg'on suv ombori, Eko-Zarafshon
Geologik	Nurobod, Urgut	Teshiktosh, Omonqoton, Mingarcha
Ekologik/landshaft	Bulung'ur, Payariq, Oqdaryo	Oqboyro, Zarafshon milliy bog'i, Ertaklar oroli
Biologik	Pastdarg'om, Ishtixon	Tabiiy botanika bog'lari, yovvoyi hayvonot zonasi

Yuqorida keltirilgan 1-jadval tahlili Samarqand viloyatidagi asosiy tabiiy turistik obyektlar salohiyati va ularning iqtisodiy faoliyat, xususan, aholi bandligiga ta'sir darajasini ko'rsatadi. Jadvalda to'rt muhim turistik obyekt – Zarafshon daryosi bo'yi, Qoratepa tog' etaklari, Konigil ekologik zonasi hamda Shohizinda atrofining uchta indikator bo'yicha holati tahlil qilingan: yillik turistik oqim, infratuzilma rivojlanish darajasi va u bilan bog'liq bandlik ko'rsatkichi.

Umuman olganda, tahlil shuni ko'rsatadiki, infratuzilma darajasi turizm oqimi va bandlik hajmi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud. Shu bois, tabiiy obyektlar atrofida xizmatlar zanjirini shakllantirish, infratuzilmani yaxshilash va kichik tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlari yaratish samarador yo'nalishlardan biri sifatida qaralishi lozim. Shu tarzda, Samarqand viloyatining tabiiy turistik salohiyatidan to'liq va maqsadli foydalanish orqali mahalliy aholi bandligini oshirishga erishish mumkin.

Keyingi yillarda bu ko'rsatkichlar izchil o'sib borgan. 2021-yilda turizm sohasida band bo'lganlar soni 17,3 ming kishiga yetib, ulushi 1,5% ga oshgan. Shu tarzda 2022-yilda bu raqam 19,5 ming kishiga, 2023-yilda 22,1 ming kishiga va 2024-yilda 25,8 ming kishiga yetgan. Ayni paytda 2024-yilda turizm sohasi umumiy bandlikning 2,1 foizini tashkil qilmoqda, bu esa 2020-yilga nisbatan 50% dan ortiq o'sishni anglatadi (WTTC, 2023).

2-jadval

2019–2024 yillardagi sayyohlar oqimi (ming nafar)

Yil	Mahalliy	Xorijiy	Umumiy	O'sish sur'ati (%)
2019	73	11	84	-
2020	49	6	55	-34.5
2021	68	9	77	+40.0
2022	84	12	96	+24.7
2023	101	17	118	+22.9
2024	123	21	144	+22.0

Manba: O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi ma'lumotlari. www.madaniymeros.uz.

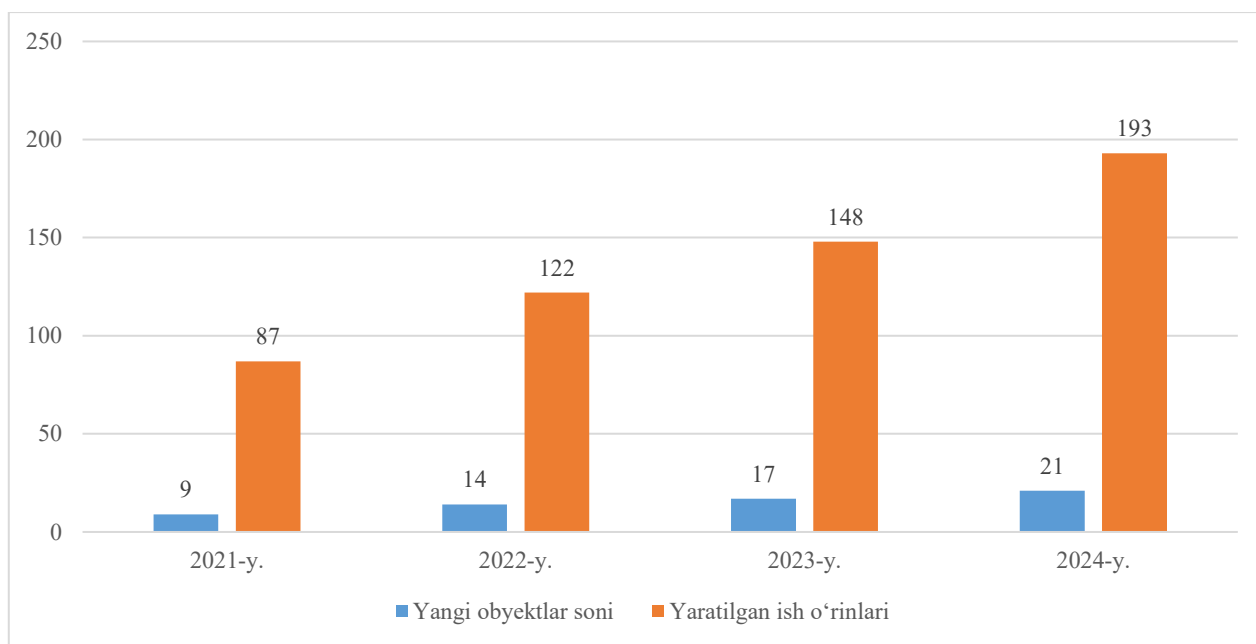
2-jadval tahlili Samarqand viloyatida 2020–2024-yillar davomida turizm sohasida band bo'lgan aholining umumiy bandlikdagi ulushini yillik dinamika asosida ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkichlar orqali turizm sohasining iqtisodiy faollikdagi o'rni tobora ortib borayotganini ilmiy asosda aniqlash mumkin.

Bu tendensiya viloyatda turizm sohasining bandlik yaratishdagi rolini ortib borayotganini yaqqol namoyon etadi. Bunday o'sish quyidagi omillar bilan izohlanadi:

- ekoturizm va madaniy meros obyektlarining rivojlanishi;
- xususiy sektorning turizmga kirib kelishi va xizmatlar tarmog'ining kengayishi;

- mahalliy hokimiyatlar tomonidan turizmni hududiy rivojlantirish dasturlarining amalga oshirilishi;
- yangi mehmonxona, restoran, gid xizmatlari va boshqa xizmatlar bo'yicha ish o'rinlarining yaratilishi.

Shuningdek, bu holatdan kelib chiqib aytish mumkinki, turizm sohasi – bandlikni ko'p sonli va qisqa muddatda oshira oladigan, kam kapital talab qiluvchi, ayni paytda yuqori iqtisodiy samaradorlikka ega yo'nalishlardan biridir. Demak, turizm infratuzilmasini yanada rivojlantirish, mavjud tabiiy va madaniy resurslardan foydalanishni kengaytirish orqali viloyatda bandlik ko'lamini sezilarli darajada oshirish mumkin.

1-rasm. Tabiiy resurslardan foydalanish orqali yaratilgan yangi ish o'rinlari

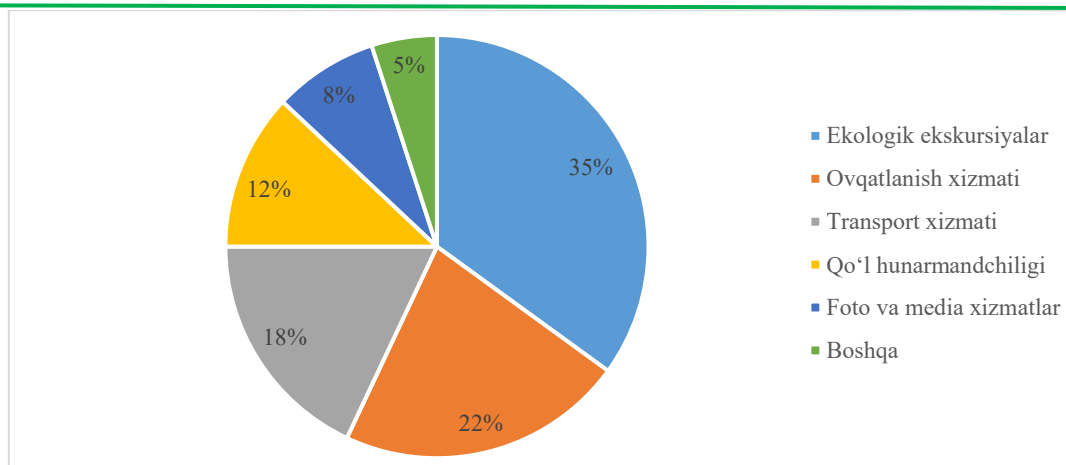
Yuqoridagi dinamikadan ko'rinib turibdiki, har yili yangi turistik obyektlar sonining o'sishi bilan birga yaratilgan ish o'rinlari soni ham izchil ortib bormoqda. Bu holat Samarqand viloyatida tabiiy resurslarni turizm sohasida oqilona va maqsadli foydalanish orqali iqtisodiy va ijtimoiy natijalar olinayotganidan dalolat beradi.

Shuningdek, bu ko'rsatkichlar shuni anglatadiki:

- har bir yangi obyekt o'rtacha 8–10 nafar kishini band qiladi, bu esa turizm infratuzilmasining bandlik salohiyati yuqori ekanligini ko'rsatadi.
- obyektlar soni bilan yaratilgan ish o'rinlari o'rtasida kuchli ijobiy korrelyatsiya mavjud bo'lib, bu kapital qo'yilmalarning ijtimoiy samarasini tasdiqlaydi.
- o'sish sur'atlarining izchil davom etayotgani hukumat tomonidan olib borilayotgan hududiy turizmni rivojlantirish siyosatining samarasini ko'rsatadi.

Samarqand viloyatidagi tabiiy turizm resurslari atrofida shakllangan xizmatlar infratuzilmasi tarkibiy jihatdan diversifikatsiyalashgan bo'lib, bu holat viloyatning turistik salohiyati nafaqat tabiiy resurslarga, balki ulardan samarali foydalanish orqali yaratilgan xizmat turlarining rivojlanishiga ham bog'liqligini ko'rsatadi. Tahlil natijalariga ko'ra, eng katta ulushni ekologik ekskursiyalar egallab, 35 foizni tashkil qilmoqda. Bu esa, turizmning barqaror va ekologik toza shakllariga bo'lgan ehtiyoj ortib borayotganini ko'rsatadi. Ekoturizm sayyohlar uchun nafaqat dam olish, balki ekologik ongni rivojlantirish, mahalliy aholini daromad bilan ta'minlash kabi ko'p jihatdan foydali yo'nalishdir¹.

¹ Samarqand viloyati hokimligi rasmiy portali: turizm bo'yicha statistik hisobotlar. – www.samarkand.uz

2-rasm. Tabiiy turizm obyektlarida xizmat turlari tarkibi, %

Shuningdek, ovqatlanish xizmati (22%) va transport xizmati (18%) ulushining yuqoriligi, turistlarga qulayliklar yaratish yo'lida xizmatlar sifatining oshirilayotganidan dalolat beradi. Ayniqsa, gastronomik turizm yo'nalishining rivojlanishi mahalliy iqtisodiyotda agroishlab chiqaruvchilar va xususiy tadbirkorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Transport xizmatlarining rivoji esa, turistik obyektlarga kirish imkoniyatini kengaytiradi va mintaqaviy turizm tarmoqlarining integratsiyasini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, qo'l hunarmandchiligi (12%), foto va media xizmatlar (8%) hamda boshqa xizmatlar (5%) turizm sohasida innovatsiyalarni joriy qilish va mahalliy aholini jalb etish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Xususan, qo'l mehnati asosidagi mahsulotlar milliy madaniyatni sayyohlarga yetkazish, ijodiy salohiyatni rivojlantirish va ayniqsa ayollar bandligini ta'minlashga xizmat.

Xulosa va takliflar.

Maqolada Samarqand viloyatidagi tabiiy turistik resurslar zaxirasi yetarli darajada ekanligi aniqlanib, ulardan foydalanish darajasi pastligi asoslab berildi. Yangi strategiyalar qabul qilinmasa, mavjud salohiyatdan foydalanish imkoniyatlari yo'qolib boradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, turizm xizmatlari tarkibida ekologik ekskursiyalar, ovqatlanish xizmati, transport xizmati va hunarmandchilik tarmoqlari bandlikni oshirishda asosiy rol o'ynayotgani aniqlangan. Ayniqsa, ekologik turizmga bo'lgan talab ortib borayotgan bir paytda, bu yo'nalishni tizimli rivojlantirish orqali mintaqada iqtisodiy faollikni kuchaytirish mumkin.

Asosiy takliflar quydagicha:

- Har bir tuman bo'yicha ekoturistik pasport ishlab chiqish;
- GIS asosida raqamli ekoxaritalar yaratish;
- AR/VR texnologiyalarni yo'lga qo'yish (masalan: Teshiktosh AR ilovasi);
- Ekofestivallar va xalqaro forumlar o'tkazish;
- Turizmda mahalliy aholini band qilish dasturlarini kuchaytirish;
- Samarqand EkoPlatforma yaratish – raqamli markazlashtirilgan tizim.

Umuman olganda, Samarqand viloyatida mavjud tabiiy turistik resurslardan samarali foydalanish, ularni infratuzilmaviy jihatdan rivojlantirish, zamonaviy xizmat turlarini kengaytirish va mahalliy aholini bu jarayonlarga jalb etish orqali nafaqat bandlikni oshirish, balki hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiyalash ham mumkin. Bunday yondashuv viloyatning iqtisodiy barqarorligiga va ijtimoiy farovonligiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar /Jumepamypa/Reference:

Farmon (2023) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston-2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni. –T.: Lex.uz.

Mamatqulov I.N. (2023) "Ekoturizmni rivojlantirishda tabiiy resurslardan foydalanishning zamonaviy usullari". // "Iqtisodiyot va innovatsiya" jurnali, №4. – B. 58–66.

O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi ma'lumotlari. – www.madaniymeros.uz.

Rabbimov M.M., Bakayev Z.T., Safarov B.Sh. (2024) "The Impact of Cultural Heritage on Economic Growth in the Example of Museum Development in Uzbekistan" https://doi.org/10.1007/978-3-031-65343-8_25.

Rabbimov M.M., Usmonova D.K. (2024) "Artificial Intelligence Powered Strategies to Enhance the Competitiveness of Healthcare Institutions in Uzbekistan" ICONSTEM <https://doi.org/10.1109/iconstem60960.2024.10568608>.

World Travel and Tourism Council (WTTC) Reports, (2023). – www.wttc.org.